

Prof. dr Risto KILIBARDA

PRIRODNA „PATOLOGIJA” PRIVATIZACIJE

Jedan od ne nevažnih simptoma prirodne „patologije” privatizacije je i a priori uvjerenje da privatizacija može biti isključivo zdrava, da ne može biti bolesna, da je ona čarobni štapić za preseljavanje nepoželjnog društvenog stanja u poželjno, konkretno: socijalizma u kapitalizam.

Prije razmatranja ove teme valja se osvrnuti na dva pitanja:

1. šta je privatizacija u pogledu rodovne pripadnosti;
2. šta je privatizacija u pogledu svoje društvene suštine.

1. Šta je privatizacija u pogledu rodovne pripadnosti? Da li je oruđe sistemskih društvenih promjena ili je i sama jedan oblik, jedna vrsta društvenih promjena?

Privatizacija je i jedno i drugo. Ona je oruđe – i to, prema marksizmu, primarno oruđe mijenjanja društvenog sistema sa dominantnom društvenom, odnosno državnom svojinom u društveni sistem sa dominantnom privatnom svojinom. Ona je i jedna vrsta društvenih promjena, – opet, prema marksističkom shvatanju – ključna vrsta društvenih promjena, budući da je promjena oblika svojine: državna, odnosno društvena svojina procesom privatizacije, transformiše se u privatnu svojinu, preciznije, u razne oblike privatne svojine. Svojina je primarni proizvodni odnos a ovaj je primarni društveni odnos.

Ako je privatizacija i jedna vrsta društvenih promjena i jedno od oruđa sistemskih društvenih promjena, logično se zapitati:

a) Kakva je to vrsta društvenih promjena – kakva je s obzirom na društvenu suštinu; mijenja li se procesom privatizacije društvena suština svojine;

b) Kakvih je sistemskih društvenih promjena ona oruđe?

Prema marksističkom shvatanju, privatizacija je revolucionarna društvena promjena – korijenita promjena društvene suštine svojine; ona je, prema istom shvatanju, oruđe revolucije, zapravo, s obzirom na smjer promjena, oruđe kontrarevolucije.

Prema teoriji konvergencije privatizacija je reformska društvena promjena i jedno od oruđa sistemskih društvenih reformi, budući da su kapitalizam i socijalizam dvije varijante istog tipa društva.

Ako je privatizacija reformska društvena promjena, ujedno, i oruđe sistemskih društvenih reformi, onda je ona, već po definiciji, promjena nabolje. Ova bi se promjena na bolje trebala manifestovati: 1) u ekonomiji: kao povećanje ekonomske efikasnosti u više pravaca: u proizvodnji, organizaciji, upravljanju, motivaciji, antibirokratizmu i alokaciji resursa (V. Drašković, *Svojina i privatizacija*, 2005. godine, strana 71); 2) u političkoj sferi: kao demokratski progres, te, širenje i zaštita individualnih sloboda (M. Šuković, *Svojina i država, svojina i sloboda*, Luča XII/1-2 strana 62-69).

U nas je privatizacija već 15 godina na djelu. Šta ako nijesu na djelu očekivane promjene nabolje ni u ekonomiji, ni u političkom podsystemu? Ili je period od 15 godina isuviše kratak da bi se iste promjene ispoljile? Na ovaj način – poređenjem *trebalo bi sa onim što jeste* – može se odgovoriti na pitanje da li je konkretni proces privatizacije reformski ili pseudoreformski?

Mene kao sociologa zanima kakav bi se odgovor dobio ako bi se, zapravo, kad bi se aplicirao Platonom model idealne države, u stvari, idealnog društva.

Kad se interpretira Platonom model idealne države, najčešće se naglašavljena struktura koju je Platon projektovao – iz kojih bi se socijalnih slojeva ona sastojala. A zanemaruje se, neopravdano, bitni smisao koji je Platon pridavao svom modeliranju najboljeg društva. A ovaj se sastoji u postizanju, posredstvom ovakve strukture, dviju vrhunskih vrijednosti: pravedne i srećne države, odnosno, pravednog i srećnog društva. Pravedna je ona država koja se stara da se svako bavi svojim poslom: proizvođačka klasa – materijalnom proizvodnjom, vojnici – čuvanjem države, filozofi – upravljanjem državom. Srećna je ona država u kojoj je svaki njen dio, ponaosob, nesrećan: proizvođačka klasa jer se ne bi mogla baviti politikom, vojnici i filozofi – jer ne bi mogli imati porodicu i privatnu svojinu.

Više od dva milenija, nakon Platona, Marks je u građanskom društvu Zapadne Evrope, prve polovine XIX vijeka, prepoznao: 1) naj-srećnije globalno društvo u istoriji – jer otvara neograničene mogućnosti za razvoj proizvodnih snaga; i 2) društvo najnesrećnijih pojedinaca u istoriji, ne samo pojedinaca koji pripadaju eksploatisanim klasama već iz obje osnovne klase, jer su njihove socijalne pozicije neprekidno promjenjive varijable. Marks govori o otuđenju pripadnika svih društvenih slojeva, kao o njihovoj nesreći, jer se svi oni otuđuju od svoje ljudske suštine. Što se tiče proletarijata on je u kapitalizmu u goroj poziciji nego što su bili rob i kmet u dokapitalističkim klasnim društvima, u kojim su ovi potlačeni društveni slojevi svoju bijedu i društvenu nejednakost shvatali kao prirodnu nesreću (M. Diverže). Pravna i politička jednakost koje je obećalo građansko društvo nije ostvarenje pravednosti – stvarne jednakosti, koje nema bez ekonomske jednakosti. A ova se postiže podruštvaljavanju a ne privatizacijom sredstava za proizvodnju.

Niče će, nakon Marksa, suštinu nesreće građanskog društva izraziti sljedećom tvrdnjom: „Demokratija, jednakost i sloboda su samo lukavstvo slabih i nemoćnih da obuzdaju jake i moćne”. A Hajdeger: „Smisao života je ništavilo a sam život je suluda trka smrti. „

Kad bi kapitalizam bio tako nesrećno društvo, bilo bi besmisleno, odnosno antireformski ići prema njemu. Naravno, pod uslovom da hod istorije nije samo slijepa nužda, i pod uslovom da socijalizam nije veća nesreća od kapitalizma.

Društvena realnost kapitalizma nakon Marksa, „korigovala” je i njegov optimizam i njegov pesimizam: njegov optimizam korigovale su direktna intervencija države u ekonomiju i ozbiljne ekonomske krize koje su potresale kapitalizam. Njegov pesimizam korigovale su: država blagostanja i opsežna socijalna zaštita nezaposlenih i nezbrinutih; isti pesimizam su opovrgla empirijska istraživanja socijalne mobilnosti u zapadnim demokratijama.

Koji je društveni sistem srećniji: onaj kome su istočnoevropski tranzicioni narodi okrenuli leđa (socijalizam) ili ovaj prema kojem misle da su se zaputili? Suvereni odgovor na ovo pitanje u vlasti je Njenog Veličanstva privatizacije, preciznije njenog načina odvijanja. A ovaj može biti: prirodan i ispravan ili bolestan i iskvaren.

Kako se i zašto se proces privatizacije kviri, obolijeva?

Privatizacija je pretvaranje društvene svojine u privatnu. Ovaj proces se odvija prodajom stvari koje su u društvenoj svojini privatnim subjektima. Drugim riječima, privatizacija je proces prodaje društvene (državne) imovine privatnim subjektima. Proces prodaje, ne rasprodaje.

Ulogu prodavca ne može obavljati globalno društvo, pa ni tako malobrojno kakvo je crnogorsko. Društvo tu ulogu mora nekome povjeriti. Povjeriti, ne prepustiti.

„Patologija” privatizacije manifestuje se kao zloupotreba uloge prodavca radi sticanja lične materijalne koristi a na štetu društva.

Osnovni vid zloupotrebe je ugrađivanje svoje „marže”, svog „procenta” u cijenu stvari koje se prodaju; ovo je ugrađivanje tajno, skriveno, ilegalno.

Oboljelu, odnosno iskvarenu privatizaciju nazivaju: grabeškom, pljačkaškom privatizacijom. Skorašnje istraživanje CESID-a na području Srbije pokazalo je da skoro 2/3 ispitanika privatizaciju izjednačava sa pljačkom („Dan” 5. 12. 2005, strana 4).

U „patogiomiku” oboljele privatizacije, dakle, u znake njene oboljelosti mogu se ubrojati:

1) Prodaja i kad se na tržištu nijesu stekli povoljni uslovi za prodaju – bitno je da se proda; drugim riječima, ne čekanje najpovoljnijih uslova za prodaju; time se prodaje de fakto pretvara u rasprodaju.

2) Prodaja svega što se može prodati – samo da se proda. Ovo ima za neposrednu posljedicu niske cijene stvari koje se prodaju.

3) Netransparentnost procedure prodaje.

4) Nicanje, i bukvalno, preko noći uskog sloja prebogatih porodica.

5) Bliska veza između ovih i dijela vlasti u čijoj je kompetenciji prodaja društvenog kapitala.

6) Enormno pomjeranje naviše i ovih posljednjih na hijerarhijskoj ljestvici imovnog stanja.

7) Rasplasavanje sive ekonomije.

8) Privatizacija – kao kanal pranja novca.

Sklonost privatizacije da se kviri nije neprirodna niti je neočekivana. Naprotiv, i prirodna je i očekivana je, što se duguje sljedećim činionicima, koji, ujedno, olakšavaju kvarenje privatizacije:

a) U slučaju privatizacije prodaje se tuđe, ne svoje.

b) Lični interesi su uvijek, ako im se pruži prilika, preči od opštih.

Ova im se prilika, u slučaju privatizacije, objektivno pruža čim popusti društvena kontrola, pogotovu ako ove nema.

c) Naš tradicionalne moral ne sankcioniše pljačku društvene imovine – ukrasti društveno nije sramota.

d) Društvena svojina se ne doživljava kao i svoja, čiji je jedan od bitnih dokaza reakcija na pljačku društvene svojine: ova se kreće od ogovaranja do nemuštog negodovanja koje je prije izraz zavisti (što to drugi mogu a ja ne mogu), nego osjećanja o ličnoj materijalnoj oštećenosti. Svijest o pljački društvene imovine ne prate javni protesti niti tužbe sudu, što bi bilo neizbježno kad bi bila u pitanju pljačka privatne svojine. Jedna analogija o prirodnoj sklonosti privatizacije da se kvari: Povjeriti nekome da prodaje društvenu imovinu isto je kao kad bi se povjerilo zecu da čuva kupus ili muškarcima da čuvaju harem.

A ipak se ova uloga – da se društvena imovina prodaje u ime društva, mora povjeriti. Povjeriti, ne prepustiti. Ako bi se morala prepustiti, onda bi „patologija” privatizacije bila neizbježna. Međutim, ne bi trebalo da bude tako: sklonost privatizacije da se kvari prirodna je. Ali, nije prirodna njena iskvarenost, oboljelost, „patologija”. Društvo bi trebalo da se brani; ono bi trebalo da pronade lijek protiv ove opake bolesti tim prije što ona nije neočekivana, iznenađenje.

Tako bi trebalo biti, gledano sa „osmatračnice” globalnog društva koje je titular imovine koja se privatizuje. Međutim, gledano sa „osmatračnice” onih koji u ime društva privatizuju njegovu imovinu nije uopšte logično da im se vežu ruke. Pogotovu, nije logično da oni sami sebi vežu ruke, budući da su, u praksi privatizacije, oni upravo ti koji „prepisuju” lijek protiv svog prirodnog „nagona” da stavljaju lični interes iznad društvenog – uvijek kad im se za to pruži prilika.

Bar jedna značajna, da ne kažem krucijalna, činjenica ukazuje da je „logika” druge „osmatračnice” „starija” od „logike” prve „osmatračnice”, a ta je činjenice: inverzija u odnosima legitimiteta i legaliteta privatizacije, koja se očituje u supsumiranju legitimiteta legalitetu. Ne-ki od važnijih slučajeva rečenog supsumiranja koji su na djelu, bili bi: nelegitimno neformalno ili legalno prisvajanje svojine poreskih obveznika od strane izvršne vlasti i paradržavnih fondova, nelegitimno neformalno ili legalno prisvajanje nacionalnih bogatstava od strane paradržavnih preduzeća, redukcija ljudskog sastava privatizacionih institucija na dio koji reprezentuje samo vladajuće „strukture”.

Osnov ovih i sličnih supsumiranja je zakon, zapravo, pravno nasilje, zapravo načelo da „parent može sve sem da muškarca pretvori

u ženu”, načelo koje je, u biti, antidemokratsko i tiransko. Uostalom, supsumiranje legitimiteta legalitetu, po sebi, pravno je nasilje.

Kako osujetiti kvarenje procesa privatizacije?

Kako, ako se zec mora pustiti da čuva kupus, i pored toga što je opštepoznato da on mnogo voli kupus;

kako, ako se muškarci moraju angažovati da čuvaju harem i pored toga što nijesu kastrirani;

kako, ako u institucijama za privatizaciju moraju sjediti osobe koje posjeduju, odnosno, koje imaju pravo da posjeduju i privatnu svojinu i porodicu?

Rješenje ovog problema nije:

ni u tome da se zec odstrani od kupusa,

ni u tome da se muškarci, čuvari harema, kastriraju, jer se ne mogu kastrirati;

ni u tome da se osobama koje sjede u institucijama za privatizaciju uskrati pravo da posjeduju privatnu svojinu i porodicu jer im se isto pravo ne može uskratiti.

Rješenje ovog problema moglo bi biti u Aristotelovom modelu ispravnih političkih režima. To su režimi u kojim se vlast vrši u interesu svih, bez obzira na to ko je vrši: jedan, manjina ili većina, a ne u interesu onih koji je vrše.

Da bi institucije za privatizaciju obavljale svoju ulogu u interesu svih, cijelog društva, valjalo bi da zadovolje neke uslove u pogledu svog sastava, načina rada i načina odlučivanja:

1) U pogledu svog sastava: u njih bi trebalo da sjede zastupnici svih kategorija društva. Kategorije bi se obrazovale na bazi nekog od sljedećih kriterija: regionalnog, nacionalnog, profesionalnog, političkog i sl. Budući da svojina poreskih obveznika nije cenzusna već demokratska, bilo bi najprimjerenije da svaka kategorija bira u institucije privatizacije jednak broj zastupnika bez obzira na svoju veličinu.

2) U pogledu načina rada. rad privatizacionih institucija morao bi biti javan – potpuno otvoren za javnost.

3) U pogledu načina odlučivanja: odlučivalo bi se konsenzusom, bez preglasavanja; možda bi valjalo uvesti i pravo veta.

Iskvarena privatizacija demotiviše i radinost i štedljivost – da se poslužim ovim ekonomskim kategorijama pokojnog prof. B. Gluščevića, a podstiče rasipništvo i lov u mutnom.

Prof. dr Risto KILIBARDA

THE NATURAL “PATHOLOGY” OF PRIVATIZATION

Summary

This paper deals with „pathology” i. e. spoilage of privatization which has been manifested as the abuse of the role of public ownership sellers with purpose to obtain personal material gains on the expanse of society. After the review of the basic indicators of privatization spoilage the two hypotheses are set up: first, inclination of privatization to become spoiled is natural; second, its spoilage is not natural. Both hypotheses are described by proper arguments. At the end of the paper we give the list of necessary conditions that privatization institutions should satisfy in order to prevent spoilage of the privatization process: 1) all basic categories of the society, regardless of their size, should be equally represented in the privatization institutions; 2) functioning of the privatization institutions should be public – totally open to the public; 3) the decision making process in the privatization institutions should be based on consensus, without majority voting; maybe even with the veto rule.

